

16. YÜZYIL SONLARI OSMANLI VAKIFLARININ İKTİSADÎ İŞLEMLERİNE DAİR HUKÛKÎ UYGULAMALAR (1008 - 1009/1599 - 1600 TARİHLİ B-18 NUMARALI BURSA ŞER'İYYE SİCİLİ ÖRNEĞİ)^{1*}

Kemal YILDIZ

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Öğretim Üyesi

e-mail: kemal.yildiz@marmara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4824-922X>

Habibullah HABİB

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı Doktora Öğrencisi. e-mail: **habibullah.baghlan@gmail.com**

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 22 Ekim 2019/ 8 October 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 10 Aralık 2019 / 12 December 2019

Yayın Tarihi / Published: 25 Aralık 2019/ 25 December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2019

Cilt / Volume: 3 Sayı / Issue: 2 Sayfa / Pages: **157-178**

1 * Bu makale, *b.1008-1009/m.1599-1600 Tarihli B-18 Numaralı Bursa Şer'îyye Sicilinin Tasnifi Ve Fıkıh İlmi Açısından Tablîli*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul 2019) başlığıyla hazırladığımız yüksek lisans tezinden çıkartılmıştır

Öz

Osmanlı Devleti, sayısız vakıf müesseseleri ve bu müesseselerin oluşturmuş olduğu vakıf medeniyetiyle tanınır. Bu vakıflar, hizmetlerini gerçekleştirebilmek için çeşitli işlemler yapmış ve sosyal hayatın farklı sahalarında birçok faaliyet ortaya koymuşlardır. Elinizdeki makalede, Bursa şer‘iyye sicillerinden B-18 numaralı sicilde vakıflarla ilgili yer alan kayıtlar muhteva açısından incelenmiş, vakıfların isimleri, işlem ve kayıt numaraları gösterilerek yaptıkları iktisadî işlemler, Fıkıh ilmi açısından özlü bir şekilde tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Vakıflar, İktisadi İşlemler, Şer‘iyye Sicilleri

Judicial Implementations on Comercial Transactions of Ottoman Waqfs of Late 16Th Century (Judicial Records of Bursa No: B-18, Dated 1008-1009/1599-1600)

Abstract

The Ottomans are distinguished by numerous institutions of *waqf* and the civilization these *waqfs* created. These *waqfs* carried out various transactions in order to fulfil their obligations and performed many activities concerning different areas of social life. This article analyzes contextually the court records of Bursa, No:B-18 which include registries concerning *waqfs*. Referring to the names, transaction and registry numbers of *waqfs*, their commercial transactions are examined from the perspective of science of *fiqh*.

GİRİŞ

Vakıf kelimesi sözlükte alıkoymak, durmak, hapsetmek manalarına gelmektedir.² İstılahta vakıf şu şekilde tarif edilmiştir: Vakıf, kendisinden yararlanmak mümkün olan bir malı mülkiyetten çıkarıp, Allah'ın mülkü olmak üzere menfaatlerini belirli şartlar ile ebediyen bir hayır cihetine tahsis ederek temlik ve temellükten memnû' kılmaktır.³ Hanefi mezhebinde İmameyn'in içtihadı çerçevesinde oluşmuş olan bu tanım, Osmanlı uygulamasında esas alınmıştır. Tanımda belirtildiği şekilde bir malın maliki tarafından bir hayır cihetine ebedi olarak tahsis edilip hukukî bir işlemle kurulan ve İslâm medeniyetinin önemli kurumlarından birini teşkil eden hayır kurumuna vakıf müessesesi denilmiştir.⁴ Bilindiği üzere Osmanlılar güçlü bir vakıf teşkilâtına sahipti. İlgili kayıtlara bakıldığında Osmanlı döneminde vakıfların yoğun faaliyetlerde buldukları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda incelediğimiz sicilde, yaklaşık 130 vakfın adı ve kısmen de olsa faaliyet alanları geçmektedir. Bu kayıtlarda, avâız vakıfları⁵ ile birlikte genel anlamda diğer vakıflarda yapılan işlemler yer almaktadır. Vakıfların para vakıfları veya gayrimenkul vakıfları yahut genel olarak normal vakıflar olup olmadıkları açık bir şekilde anlaşıl-

2 Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyye, "v-k-f", *el-Mu'cemu'l-Veciz* (Kahire: el-Metabiu'l-Amiriyye, 2008), 678.

3 bk. İbrahim Halebî, *Mültekal-ebhur*, thk. Vehbi Süleyman Ğavci Âlbâni (Betrut: Müesses-tür-Risâle, 1409/1989), 1/399; Molla Hüsrev, *Düerül-Hükkâm fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm* (Beyrut: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, t.s.), 2/32; Burhânüddin el-Merginânî, *el-Hidâye* (Beyrut: Darü'l-İhyâi't-Tirâsi'l-Arabî, ts), 3/15; Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi* (İstanbul: Cihan Matbaası, 1996), 91-94; Hamdi Döndüren, *Günümüzde Vakıf Meseleleri* (İstanbul: Erkam yayınları, 1998), 22-23.

4 Vakıf ve vakfiyeler ile ilgili geniş bilgi için bk. Hasan Basri vd., *Bursa Vakfiyeleri-1* (Bursa: Bursa Kültür A.Ş., 2013), 13; Sevim Sezai vd., *Osmanlı Kuruluş Dönemi Bursa Vakfiyeleri* (İstanbul: Kayhan Matbaacılık, 2010), 10; Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), 1-2; Cafer Çiftçi, *Bursâ'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri* (Bursa: Gaye kitabevi, 2004), 17; Habibullah Habib, *h.1008-1009/m.1599-1600 Tarihli B-18 Numaralı Bursa Şer'îyye Sicilinin Tasnifi Ve Fıkıh İlmi Açısından Tablîli* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 64-74.

5 Avâız vakfî: Bir köy veya mahalle halkının ödemekte güçlük çektikleri avâız, kürekçi bedeli ve diğer ihtiyaçlarına sarfedilmek üzere kurulmuş olan akar ve para vakfına verilen isim. Avâız ise Osmanlı döneminde halktan alınan bir vergi türüdür. Geniş bilgi için bk. Mehmet İbşirli, "Avâız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopesisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 4/109.

mamaktadır. Vakıfların mütevellisi veya mütevellinin temsilcisi, vakfa ait olan mal ile bazı iktisadi işlemler gerçekleştirmektedir. Bu çerçevede incelemiş olduğumuz Bursa B-18 numaralı şer'iyeye sicilinde adı geçen vakıfların yaptıkları iktisadi işlemler şunlardır:

1. Bey' bi'l-istiğlâl

Bey' bi'l-istiğlâl, bir kimsenin, bir malını bizzat kendisi kiralamak üzere birisine vefaen satmasıdır. Diğer bir ifadeyle satıcı bir malını, alıcıdan kiralamak şartıyla vefaen yapılan satım akdidir⁶. Hanefi mezhebinde cevaz verilen satım akitlerinden birisidir. Sicildeki kayıtlara bakıldığında vakıfların yaptığı işlemler arasında en çok bu satım akdine rastlanmaktadır. Sicilde bu satım akdi ile alakalı toplam 85 adet kayıt bulunmakta olup, 58'i (%68,2) şahıs ile vakıf arasında gerçekleşmiştir.⁷

İlişkin kayıtlara göre ilgili dönemde bu satım akdi şahıs ve vakıf arasında şu şekilde yapılmıştır: Paraya ihtiyacı olan bir kimse, ilk olarak bir malını vakıf mütevellisine satmakta, vakıf mütevellisi de vakıf adına vakfın parasıyla bu alış-veriş işlemini yapmaktadır. Alış-veriş işlemi bittikten sonra, esasen o mala ihtiyacı olan satıcı, satılan gayri menkulün, kendisine icâra (kiraya) verilmesini alıcıya (vakıf mütevellisine) teklif etmektedir. Teklif, alıcı (vakıf mütevellisi) tarafından kabul edilince, bu satım akdinin sahih ve caiz olması için, alıcı (vakıf mütevellisi) satın aldığı gayri menkul malı önce teslim almakta, sonra tahliye edip tekrar satıcıya kiraya vermektedir.⁸ Bu satım akdinde vakıf, alıcı olup satıcı değildir. İlgili dönemde bu akitlerde zaman itibariyle genelde yıl esas alınmıştır. Bütün kayıtlarda bir sene kiraya verilmesi net bir şekilde geçmektedir. Örnek olarak aşağıdaki kayda bakılabilir:

“Abdullah oğlu Mehmet isimli şahıs ikrar etti: İşbu kayıt sahibi, rahmetli Mahmut Çelebi Vakfı'nın mütevellisi Ali oğlu İbrahim'e mülkiyeti kendine ait ve

6 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Basımevi, 1967), 6/8; Mecelle, 119. md; Âli Haydar Efendizade, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhü Mecelleti'l-Abkâm* (İstanbul: Hukuk Matabaası, 1330), 1/224.

7 İlgili tezin 28. sayfasından kayıt numaralarını takip ederek sicilin metnine müracaat ediniz.

8 Geniş bilgi için bk. Abdulaziz Bayındır, “Bey' bi'l-vefâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 6/20-22.

bu akdin gerçekleşmesine kadar tasarrufunda ve elinde olan bir yerleşim mekânını bey' bi'l-istiğlal tarikiyle satmıştır. Müşteri, yerleşim mekânını zikredilen vakfın malıyla satın almıştır. Yerleşim mekânı, Bursa vilayetinin Ali Paşa mahallesinde olup bir tarafı Hâce Hasan'ın çocuklarının mülküne, bir tarafı Medine-i Münevvere Vakfı'na ve diğer iki tarafı umumi ve özel yola sınırdır. Söz konusu yerleşim mekânını bütün sınır ve haklarıyla birlikte belirli ve kabzedilen semen karşılığında satmıştır. Semen miktarı, ilgili dönemde rayiç olan gümüş dirhem üzerinden 10000 dirhemdir. Bu bey' sahih ve şer'îdir. Sonra satıcı sattığı yerleşim mekânını kiralamak isteyince, alıcı yerleşim mekânını kabzedip tahliye ettikten sonra ekteki ayın ilk gününden itibaren tam bir seneye kadar belirli bir ücret karşılığında kiraya vermiştir. Kira ücreti, vasfı zikredilen dirhem üzerinden 1150 dirhemdir. Bu kira akdi sahih ve şer'î olup taraflarca kabul edilmiştir. Mukırrın ikrar ve itirafı sahih, şer'î, net ve mer'î olup ismi geçen müşteri tarafından yüz yüze sözlü olarak tasdik edilmiştir. Ondan sonra yerleşim mekânı ve kira ücretinin tahsili için Hasan oğlu İsa ve mezkûr mukırrın karısı Mihreban Hatun kefil oldu. Bu kefalet icap kabulü içermektedir. İlgili ikrar, tasdik ve kefalet 1009 yılı Zilhicce ayının başlarında gerçekleşip kaleme alındı.

Şuhûdü'l-hâl (Hal Şâhitleri): *Fabrü'l-müderrişin Abdurrahman Efendi, Mehmet b. Hasan, Abdi b. Abdullah, diğer Abdi b. Abdullah, Hasan b. Abdullah vd".⁹*

Bu tip satım akitlerinde akit konusu ev, bağ, bahçe, ağaç olabildiği gibi dükkân gibi diğer taşınmaz mallardan da olabilmektedir. Çoğu kayıta akit konusunun ev olduğu görülmüştür.¹⁰ O dönemde Osmanlı devletinde bey' bi'l-istiğlal'de kira ücretleri farklı oranlarda tespit edilmiştir. Kayıtlarda satış fiyatının %2, %3, %10, %10.62, %11.5, %12, %12.15, %12.5, %15'ine kiraya verildiği sabittir. Ancak bu yüzdelerden ağırlıklı olarak %10 kullanılmıştır.¹¹

Bey' bi'l-istiğlal ile ilgili kayıtlar, sayısı bakımından ilgili dönemde uygulamada bey'-i bâttan yani genel anlamdaki alış-veriş akitlerinden sonra

9 Bursa Şer'iyeye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil (1008-1009/1599-1600), haz. Habibullah Habib (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 85A/948.

10 Örnek olarak bk. Bursa Şer'iyeye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 3B/28, 14A/140, 28B/315, 41B/445, 47B/516, 61A/674, 63B/704, 65B/727, 81B/914.

11 Örnek olarak bk. Bursa Şer'iyeye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 81B/914, 46B/505, 2A/13, 16A/167, 51A/562, 69A/766, 44B/477, 85A/948, 51A/563, 6A/59, 46A/498, 86B/965, 73B/814.

ikinci sırada, vakıf işlemlerinde ise birinci sırada yer almaktadır. Bu akdin bu kadar çok uygulanması, insanların günlük ticari işlerinde para ihtiyaçlarını karşılayabilmek için -bazılarının hileli satış dedikleri ama Hanefi mezhebinde cevaz verilen- bu tür satım akitlerine çok ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

2. Bey' bi'l-vefa

Sicilde bey' bi'l-vefa ile ilgili bir kayıt bulunmaktadır. Bedeli iade edildiğinde geri alınmak üzere bir malın satılmasını konu edinen satış akdine bey' bi'l-vefâ ismi verilmiştir.¹² Kayıtta bir şahıs, vakfın mütevellisine belirli bir müddet içinde yeri, evsafi ve sınırı belli olan evini bey' bi'l-vefa tarikiyle satmakta, vakfın mütevellisi de vakfa ait olan mal ile onu satın almaktadır. Bu kayıtta bey' bi'l-vefâ müddeti 30 gün olarak belirlenmiştir. Kayıt şu şekildedir:

“Bilal oğlu Halil ikrar etti: Vadi Mis (?) köyünde bulunan Ali (rs) vakfının mütevellisi Mehmet oğlu Hasan'a mülkiyeti kendine ait olan bir menzili (yerleşim mekânını) bey' bi'l-vefâ tarikiyle satmıştır. Müşteri, menzili mezkûr vakfın malıyla satın almıştır. Menzil, Bursa vilayetinin Şeker Hoca mahallesinde olup bir alt kat oda, ahır ve akar suyu içermektedir. Mezkur menzil, Asiye Hatun'un mülküne, Abdullah'ın mülküne, umumi yola ve özel yola sınırdır. Menzili bütün sınırlarıyla belirli ve kabzedilen semen karşılığında satmıştır. Semen miktarı, 2000 gümüş dirhemdir. Müddeti, ekteki tarihten otuz güne kadardır.

Şâhitler: *Hacı Ali b. Hacı Mahmut, Hacı Süleyman b. Veli, İbrahim Çelebi b. Tur Hoca ve Mustafa b. Yusuf”*¹³

Müteahhirin Hanefi fakihlerine göre caiz olan bey' bi'l-vefa akdini, borca ihtiyacı olan kişi yapmaktadır. Gerçek anlamda bu satım akdi faizden kaçınmak ve borcu teminata bağlamak amacıyla örfte kabul gören bir satış şeklidir. Bu akde hukuki geçerlilik kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu türlü fi-

12 Geniş bilgi için bk. Bayındır, “Bey' bi'l-vefâ”, 6/20-22. “Satım ile rehin akdinin karışımı olup, rehin yönü ağır basan bu akid nevinde paraya ihtiyacı olan bir kimse malını belli bir para karşılığı alıcıya satmakta, alıcı verdiği para iade edilinceye kadar maldan faydalanmakta, para iade edildiğinde ise malı iade etmektedir. Diğer bir ifadeyle bey' bi'l-vefâ, bir malı, parasını iade edince geri almak şartıyla bir kimseye satmaktır”. Ali Bardakoğlu, “Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopesisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 6/19; Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, 6/7.

13 Bursa Şer'iyeye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 40B/432.

nans kaynağı elde etmede çözüm getiren ve geçerli kabul edilen satış aktilerinde malın değeri, genelde verilen paradan daha fazla olduğundan bu yolla yüksek kazanç elde etme imkânı bulunmaktadır. Anlaşılan şudur ki ilgili dönemde faiz yasak olduğu için faizli muamelelerde bulunmak hem hukuken sakıncalıdır hem de müslüman halk tarafından yapılmak istenmemiştir. Bu sebeple söz konusu satım akdi bir alış-veriş işlemi biçiminde resmi kayıtlara geçmiş ve hukuki olarak böyle formüle edilmiştir.¹⁴

3. Tasarruf Hakkının Tefvizi

Vakıf arazisi, müstakil bir arazi türü olmayıp mülk¹⁵ veya miri araziden oluşabilir. Bir şahıs, mülkiyetinde olan bir araziyi vakfetmiş ise sahih bir vakıf kurmuş olur. Bu arazinin hem çıplak mülkiyeti hem de bütün tasarruf hakları vakfa aittir. Devlete ait olan miri arazilerin bir kısmı, kurulu olan vakıfların hizmetlerini görmek üzere bu vakıfların hizmetlerine tahsis edilmişse bu arazilere gayri sahih vakıf ismi verilir. Gayri sahih vakıf arazileri, aslen devlete ait miri arazi oldukları gibi vakıfların hizmetlerine tahsis edildikten sonra da çıplak mülkiyetleri yine devlete ait olarak kalır. Bununla birlikte bu miri arazilerin tahsis edildikleri vakıflar, farklı şekillerde bu arazilerden yararlanabilir.¹⁶

İlgili kayıtlara bakıldığında vakıf arazilerinin, genellikle mülk arazi olduğu görülmektedir. Çünkü hem çıplak mülkiyeti hem de bütün tasarruf haklarının vakfa ait olduğu kayıtlardaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Bunun yanında bazı vakıfların bir kısım taşınmazlarının miri arazi olma ihtimali de mevcuttur. Sicilde miri arazide olduğu gibi vakıf arazisi ile ilgili de sadece tasarruf hakkının tefviziyle alakalı kayıtlar yer almaktadır. Kayıtlardan anlaşılmaktadır ki vakıflar, vakfedilen arazileri işletip gelir elde etmek ve halka yardımcı olmak amacı-

14 Ebu Melih Muhammet Recep, *el-Muâmelâtü'l-Muâsere* (İstanbul: Darü'n-nidâ, 2015), 1/196; Şevket Barcadurmuş, *Bursa Şer'îyye Sicillerindeki Hicri 1117-1121 Tarih ve 189/412 nolu Defterin İslam Hukuku Açısından Tablîli* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989), 90.

15 Mülk arazi, hem çıplak mülkiyeti hem bütün tasarruf hakları kayıtsız ve şartsız bir şekilde şahıslara ait olan arazidir. bk. Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 466.

16 Geniş bilgi için bk. Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2010), 368-369; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 472.

la çıplak mülkiyeti kendilerine ait olarak bir bedel (tapu) karşılığında tasarruf hakkını şahıslara tefviz etmektedir. Vakıf arazisinin mutasarrıfı miri arazi mutasarrıfı gibi tasarrufunda olan vakıf arazisini vakıf mütevellisinin marifetiyle (izniyle) tasarruf hakkını bir bedel karşılığında başka birisine devretmektedir. Bu işleme tefviz denmektedir.¹⁷ Her iki arazide de tefviz konusunu, ev, boş toprak, tarla ve dükkân oluşturabilmektedir. Örnek olarak şu kaydı verebiliriz:

“İftihârül-ümerâi’l-kirâm muhtârül-küberâi’l-fihâm el-muhtas bi-inâyeti’l-meliki’l-allâm Yusuf Beg b. Muhyiddin Beg dâme ‘izzuhu ilâ yevmi’l-kiyâme meclîs-i şer’-i şerîfde işbu hâmil-i kitâb Kalender b. ‘Ömer ve Yusuf Beg b. Abdullah nâm yeñiçeri mahdarlarında takrîr-i merâm idüp Sultan Mehmed Hân ‘aleyhi’r-rahme ve’r-ırdvân hazretlerinin evkâfından olup mahrûse-i Brusa zeylinde Boyacı köprüsü nâm mevkide vaki’ kibleten Âğacızâde Osman Çelebi tarlasıyla ve şarken Ferhatzâde Bekir Çelebi tarlasıyla ve garben ve şimâlen müşârün-ileyh Yusuf Beg tarlasıyla mahdûd ve mümtâz taht-ı tasarrufumda olan iki kit’a tarlamın hakk-ı tasarruf ve kararını vakf-ı mezbûre sâl be-sâl yüz akçe mukâta’asıyla hâlâ mütevellisi olan fahrül-emâcid Mustafa Beg ma’rifetiyle mezbûrân Kalender’e ve Yusuf yeñiçeriye ber vech-i iştirâk tefvîd eyleyüp mukâbele-i tefvîdimde mezbûrların dört biñ nakd-i fiddî râyicü’l-vakt akçelerini alup kabd ve istîfâ eyledim zikr olunan iki kit’a tarlamı mezbûrân Kalender ve Yusuf’a teslim eyledim keyfe yeşâ’ mutasarrıf olalar deyu ikrâr eyledikte mukarrun-lehümâ merkümân Kalender ve Yusuf vicâhen ve şifâhen tasdik ve tahkik idüp mâ-hüve’l-vâki’ bi’t-taleb ketb ü tahrîr olundu.

Şubûd: *Mustafa b. Mehmed ‘Ali, Bekir b. Mehmed, Hüseyin b. Hasan, ‘Ali Bâli b. Mehmed, ‘Osman Çelebi b. Süleyman ve gayrihim mine’l-hâdirin”.*¹⁸

4. İcâre Akdi

Bir fıkıh terimi olarak, cinsi ve miktarı belli olan bir menfaati, belirli bir bedel karşılığında belirli bir zaman için bir başkasına satmaktır. Yani o menfaati belli bir zaman için başkasına temlik etmektir. Menfaat karşılığı bedel bir ayn olabileceği gibi bir menfaat de olabilir. Ayrıca Semen sayılabilen her

17 Geniş bilgi için bk. Abdussamet Bakkaloğlu, “Tefvîz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 40/310-311.

18 Bursa Şer’iyye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 7B/71.

şey icâre akdinde bedel olabilir¹⁹. Sicilde vakfın mütevellisi veya mütevellinin temsilcisi vakıf namına, mülkiyeti vakfa ait olan bir malı icâra (kiraya) vermektedir. Örnek olarak aşağıdaki kaydı verebiliriz:

“Bursa vilayetinde bulunan Rahmetli Zekeriya Efendi Vakfı'nın temsilcisi Sefer oğlu Ali Çelebi ikrar etti: İşbu Mahmut oğlu Ali'ye mülkiyeti mezkûr vakfa ait olan bir değirmeni kiraya vermiştir. Değirmen, Bursa vilayetinin Eski Kaplıca diye bilinen yerinde olup Kara oğlan deresi diye bilinen suyun üzerinde halkalıdır. Değirmenin, kendi bölgesinde vâkıfa ait olduğu bilindiğinden tanımlama ve sınırlarını ifade etmeye gerek duyulmamıştır. Değirmeni, belirli bir süre belirli kira karşılığında kiraya vermiştir. Kira müddeti, ekteki senenin Cemâziyelevvel ayının başından itibaren tam bir seneye kadar olup kira ücreti, ilgili dönemde rayiç olan dirhem üzerinden aylık 300 dirhemdir. İlgili kira akdinde kira ücretini her ayın sonunda ödenmesi şart koşulmuştur. Bu kira akdi sahih ve şer'îdir. İlgili ikrar sahih ve şer'î olup kiracı tarafından yüz yüze sözlü olarak tasdik edilmiştir. Sonra kira ücretinin tamamına Bursa vilayetinin Kurşunlu mahallesinin sakinlerinden Mustafa oğlu Mehmet kefil oldu. Bu kefalet sahih ve şer'î olup icap kabulü içermektedir. İlgili ikrar ve kefalet 1009 yılı Rebiülahir ayının ortalarında gerçekleşip kaleme alındı.

Şâhitler: *Hacı Mehmet b. Yusuf, Hacı Hasan b. Süleyman, Halil b. Mehmet, Mehmet b. Mehmet, Osman b. Abd vd.*”²⁰

Bu akdin bir türü olan icâre-i tavîle (uzun bir müddetle yapılan icâre (kira) ile de vakıf ve şahıslar arasında kira işlemi yapılmaktadır. İcare-i tavîle, Osmanlı döneminde vakıflarda bir yöntem olarak kullanılmıştır. Bunun bir devamı mahiyetinde daha sonraları icareteynli (çift kiralı) vakıflar ortaya çıkmıştır. İcareteynli vakıflar, toplumun zaruri ihtiyaçlarını gidermek için doğmuştur. İcareteyn yöntemini uygulama şekillerini şeyhülislam Zekeriyâzâde Yahya Efendi belirlemiştir. Bu yüzden yaygın olarak 16. Yüzyılın sonlarında uygulamaya girmektedir. Kanunî Sultan Süleyman zamanında resmî bir hu-

19 Halebî, *Mültekâ'l-ebhur*, 327; Efendizade, *Dürerü'l-Hükkâm*, 1/675; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, 6/156.

20 Bursa Şer'iyeye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 60A/6581.

kuk müessesesi haline gelmiştir. İcareteynli vakıf topraklarının kuru mülkiyeti vakfa, tasarrufu ise çift kira karşılığında kiracıya aittir²¹.

Sicilde bu tip icâre akdiyle ilgili bazı kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlarda vakıfların mütevellisi vakıflara ait olan gayrimenkul malları icâre-i tavîle ile kiraya vermektedir. Kayıtlara bakıldığında bu icâre akdi şu şekilde uygulanmaktadır. Mesela vakfın mütevellisi, vakfa ait olan bir bahçeyi dokuz yıl tamamına kadar, her sene dört yüz akçe ücret ile her üç yılda yeni bir akit yapıp birinci akdin sonu ikinci akdin başlangıcı olmak üzere, ukûd-ı müteadded ile icâre-i tavîleyi caiz gören fakihlerin görüşleri üzere kiraya verip, kiracıya teslim etmektedir. Bütün bu kayıtlarda icâre-i tavîleyi caiz gören fakihlerin görüşlerine dayanılarak, ukûd-ı müteadded ile akdin yapılması açıkça geçmektedir. Akdin yenilenmesinin bir ihtiyaç olduğu ve her üç yılda bir kez yenilenmesi ayrıca ifade edilmektedir. Kayıtlarda icâre-i tavîle yedi yıl, dokuz yıl, doksan yılın tamamına dek yapılmış olan işlemler bulunmaktadır. İşbu kayıtlarda akit konusu ev ve bahçeden oluşabilmektedir.²² İcare-i tavîle ile ilgili sicilde geçen kayıtlardan biri şu şekildedir:

“Mahrûse-i Brusâ'da vâki' harameyn-i şerîfeyn Medîne-i Münevvere Evkâfının hâlâ mütevellisi olan fahrül-eşbâh Mustafa Beg b. 'Abdullah cânibinden vekîl ve vakf-ı mezbûre câbi olan Harmuz bin 'Abdullah meclis-i şer'-i şerifde işbu hâfi ü'l-kitâb Hüseyin Çelebi b. Yusuf mahdarında ikrâr ve takrîr-i kelâm idüub vakf-ı mezbûrdan olup mahrûse-i merkûme zeylinde Mirahûr kurbunda vâki' bir tarafı mezbûr Hüseyin Çelebi bağçesine ve bir tarafı Hâcı Yusuf bağçesine ve bir tarafı Hâcı Mehmed nâm kimesne bağçesine ve bir tarafı tarîk-i hâssa müntehî olan bağçeyi mütevellî-i müşârun-ileyh mezbûr Hüseyin Çelebi târih-i kitâb şehri-gurresinden toksan yıl tamamına değin her üç yılda 'akd-i cedîd olup 'akd-i sâniñin ibtidâsı 'akd-i evvelîñ intihâsı olmak üzere icâre-i tavîleyi tecviz iden fukahâ-yı 'ülü'l-lelbâb kavilleri üzere icâre-i tavîle-i mu'tâde ile altı biñ akçeye icâreye virüp meblag-ı merkûm altı biñ akçeyi mu'accelen ahz u kabd eyledi

21 Geniş bilgi için bk. Döndüren, *Günümüzde Vakıf Meseleleri*, 73-76; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 258-259.

22 Örnek olarak bk. Bursa Şer'iyye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 23B/256, 26B/289, 34A/372; Geniş ve nazari bilgi için bk. Kâdihân, *Fetâvâ Kâdihân* (b.y., y.y., t.s.), 2/272-276.

didîğinde mütevellî-i mezbûr üzere mumdî ve mahtûm temessük virdi didîğinde gıbbet-tasdik mâ veka'a kayd olındı tahrîren fî şehri Şevvâl sene 1008.

Şuhûdü'l-hâl: *el-Hâc Hamza b. 'Abdullah, Mehmed b. el-Hâc Süleyman, Ahmed b. Mehmed, İshâk Beg b. 'Abdullah*"²³.

İlgili kira işlemlerinde, kira ücreti günlük, aylık ve yıllık olarak alınmaktadır.²⁴ Kiralanan gayr-i menkul malın tamire ihtiyacı olduğunda, kimin tamir edeceği (kiracı mı veya mal sahibi mi) akit sırasında belirtilmektedir.²⁵ Akdin tarafları hem erkeklerden, hem de kadınlardan olabilmektedir; özellikle kadın hamamlarını kiralamada kadınların aktif olduğuyla ilgili kayıtlara rastlanmaktadır.²⁶ Kayıtların bir kısmında taraflar dışarıda kira akdini yaptıktan sonra, kiracı ve kiraya veren her ikisi bizzat kendileri veya vekilleri mahkemeye gelip yaptıkları akdi kaydettirmektedir, bazı kayıtlarda ise bizzat mahkemede şahitler huzurunda kira akdi yapmaktadırlar. Müslümanlar birbirleri ile kira akdi yaptıkları gibi, müslümanların zimmiler ile, gayrimüslimlerin birbirleriyle kira akdi yaptıkları da anlaşılmaktadır.²⁷ Ayrıca ortak olarak kira akdinin yapıldığına dair kayda da rastlanmaktadır. Mesela iki kişi bir dükkânı ortak kiralamaktadırlar. Kiralanan malın sahibi vefat edince, mal varisine intikal etmekte, kiranın varise ödenmesi gerektiği açıkça ifade edilmektedir.²⁸ Bütün bu işlemler, Fıkıh ilmindeki ilgili içtihatlarla uygun olarak gerçekleşmiş olduğunu belirtmek gerekir.²⁹

23 Bursa Şer'îyye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 34A/372.

24 Örnek olarak bk. Bursa Şer'îyye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 4A/32, 14B/144, 41B/444.

25 Örnek olarak bk. Bursa Şer'îyye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 38A/410.

26 Örnek olarak bk. Bursa Şer'îyye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 18B/192, 19B/203, 26A/282.

27 Örnek olarak bk. Bursa Şer'îyye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 20B/226, 23A/242, 41A/440, 45A/486, 49B/541, 52A/573.

28 Örnek olarak bk. Bursa Şer'îyye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 20A/213, 61A/670.

29 Nazari bilgi için bk. Şeyhzade Damad Efendi, *Mecma'ül-ehur fî Şerhi Mültekâ'l-ebhur*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1317/1899), 2/367-375; Kâdihân, *Fetvâ ve Kâdihân*, 2/264-269.

5. Mukâtaa

Arsa veya arazisinin mülkiyeti vakfa, üzerine yapılan binaların ya da dikilen ağaçların mülkiyeti kiracıya ait olan bir akarda, tasarruf eden kişi (kiracı) tarafından belirli bir müddet için (yıl, ay) vakfa verilmek üzere, arsa için belirlenen kira bedeline mukâtaa yahut toprak kirası denir.³⁰ İlişkin kayıtlara göre ilgili Osmanlı döneminde mukâtaalı vakıflar yıllık ve aylık olarak ikta' edilmektedir.³¹ Mukâtaalı vakıfların işlem tarzının izah edilmesi için bir kaydı örnek olarak verebiliriz:

“Mahrûse-i Brusâda merhûm Hâcî Sile Vakfı'na câbi ve kâimmakâm-ı mütevellî olan Sefer b. Mehmed meclis-i şer'î-i şerîfde işbu hâmilü'l-hüccce 'Ali mahdarında takrîr-i merâm idüp vakf-ı merkûmdan Debbâglar Çarşusu'nda vâki' iki cânibi vakf-ı mezbûr dükkânı ile ve bir cânibi Rıdvan bin 'Abdullah mülki ve cânibi uhrâ tarik-i âmm ile mahdûd tahmînen tûl ve 'ardı on beş zirâ' ard-ı hâliyeyi ta'mîr ve eşcâr gars etmek için mezbûr 'Ali'ye be-her sene cânibi vakfa ellîşer akçe mukâtaa virmek üzere virdüm. Ba'del-yevm tasarruf ve eşcâr gars idüp mademki be-her sene vakfa ellîşer akçe mukâtaa edâ iderse mezkûruñ tasarrufuna kimesne mâni' olmaya didükde mukîr-ı mezbûruñ vech-i meşrûh üzere sâdır olan kelâmını mukarrun-leh Ali vicâhen tasdik ve şifâhen tabkik idüp mâ-hüve-vâki' bi't-taleb ketb ü tahrîr olındı. Tahrîren fî evâsıtı Saferi'l-hayr li-sene tis'a ve elf.

Şubûd: *Recep b. Hamza, Mehmed b. Yusuf, Mehmed b. 'Abdullah, Mustafa b. Yusuf, Mahmud b. Yusuf*”³²

Örnekten anlaşılmaktadır ki mutasarrıf mukâtaa bedelini ödediği müddetçe vakıf mütevellisi arsayı elinden alamaz. Ancak mukataa bedelini ödemezse, mütevellî arsayı elinden alıp başka birisine verebilir. Sicilde mukâtaalı vakıfların başkasına devredilmesiyle ilgili de kayıt yer almaktadır. Ama mutasarrıf tasarrufunda olan mukâtaalı toprağı vakıf mütevellisinin izniyle başka birisine devretmektedir; zira mukâtaalı vakıfların başkasına devrinde mütevellinin izni şarttır. Mütevellinin izni olmadan devir işlemi geçerli olmaz. Örneği:

30 Döndüren, *Günümüzde Vakıf Meseleleri*, 77; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 260.

31 bk. Bursa Şer'iyye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 55B/611, 73B/812.

32 Bursa Şer'iyye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 55B/611.

“Mahmiye-i Brusâda Mehmed b. Keyvân Ahmed Efendi ibni Selîm mahdarında takrîr-i kelâm kılup mahrûse-i mezbûre esvâkından Gelincik Çârşûsında el-Hâc İvad Paşa evkâfından bir tarafı Muslihuddîn ve bir tarafı Pîr Âlî ve bir tarafı Kırca Beg vakfına ve bir tarafı tarîk-i ‘amm ile mahdûd her ayda vakf-ı mezbûre elli akçe mukâta‘ası olan menziliñ hakk-ı tasarrufın mütevellîsi ma‘rifetiyle mezbûr Ahmed Efendi’ye otuz iki biñ akçe tefvîd itdüm didüğü cerâ zâlike ve hurrîre fi’târihi’l-mezbûr.

Şuhûd: Bekir Çelebi b. Mahmûd, ‘Abdullâh b. Mustafa, Hasan el-Müste‘id, Ahmed b. Pirî, Hüseyin b. Ahmed, Mahmûd b. Yûsuf el-Muhdır”.³³

6. Karz ve Borç

Karz, bir fıkıh terimi olarak “birinin, yararlanıldığında tüketilen belli bir misli malı kendine emsali iade edilmek üzere birine vermesidir”.³⁴ Burada borç kelimesinden geniş anlamı değil, dar anlamı yani “deyn” kelimesinin karşılığı kast edilmektedir. Binaenaleyh borç, bir fıkıh terimi olarak gerek para gerek misli eşya olsun “zimmette sabit olan şeydir”.³⁵ Sicilde vakıfların şahıslarla karz ve borç işlemleri yaptıklarına ilişkin kayıtlar bulunmaktadır. Vakıf, karz işlemini karz-ı şer‘î istilahıyla yapmaktayken borç işlemi şahısla yaptığı herhangi bir hukuki muameleden kaynaklanmaktadır. Her iki durumda karz veya borç olan paranın vakfın mülkü olduğu vurgulu cümlelerle dile getirilmektedir. Her ikisine birer kayıt örnek olarak gösterilecektir³⁶:

“Bursa şehrinin Kurşunlu mahallesinden Sırbi oğlu Sostos isimli zimmi ikrar etti: Nalbant mahallesinin avarız vakfının mütevellîsi kayıt sahibi Mustafa oğlu Hacı Kur ile yaptığım muamele sebebiyle, mezkûr vakfın zimmetimde alacağı vardır. Borcun miktarı, ilgili dönemde rayiç olan dirhem üzerinden 1120 gümüş dirhem olup 1000’i karz-ı şer‘iden bakiye 120’si satın aldığım ince pamuklu

33 Bursa Şer'iyeye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 73B/812; Döndüren, *Günümüzde Vakıf Meseleleri*, 79.

34 “Türkçe’deki ödünç kelimesi, karzın yanı sıra âriyet akdini de içine alan bir genişlikte kullanılmakla birlikte karz tüketim ödücüsü, âriyet de kullanım ödücüsüdür”. Yunus Apaydın, “Karz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 24/521.

35 Mecelle, 158.

36 Örnek olarak bk. Bursa Şer'iyeye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 28B/312, 43A/468, 45A/485.

kumaş semeninden müeccel olarak oluşmaktadır. Borcun süresi ekteki senenin Ramazan ayının başından itibaren tam bir seneye kadardır. Bu ikrar net ve mer'î olup mezkûr mütevellî tarafından yüz yüze sözlü olarak tasdik edilmiştir. Zikredilen meblağın tahsili için mukırrın oğlu Diladinos kefil oldu. Bu kefâlet akdi sahib ve şer'î olup icap kabulü içermektedir. Bu ikrar gerçekleşip kaleme alındı.

Şâhitler: *Ahmet Çelebi b. Şaban el-İmâm, Hacı Mehmet b. Kurt, Mehmet b. Nurullah, Ahmet b. Nurullah, Mehmet b. Hüseyin, Arslan b. Abdullah*.³⁷

Örnekte görüldüğü gibi ilgili kayıtlarda alacaklıyla borçlunun kimlikleri detaylı bir şekilde (mesela ad, soy ad, varsa meslekleri, evsaffarı) beyan edilmektedir. Borcun sebebi (kaynağı) net bir şekilde belirlenmekte olup, borç olan paranın evsafi ve geçerli olup olmadığı (mesela daha çok şu cümle “bütün şehirlerde geçerlidir” göze çarpılmaktadır) açıkça izah edilmektedir. Ayrıca borcun müddeti yani hangi tarihe kadar olduğu kaleme alınarak teslim edilmesi için alacaklı borçludan kefil almaktadır. Bununla birlikte borcun eda edilmesinin gerekli olduğu vurgulu bir ifadeyle (mesela vâcibü'l-edâ ve vâcibü'l-kadâ) belirtilmektedir. Ayrıca kayıtlara bakıldığında tarafların her birinin mahkemede yaptığı ikrarları hiçbir baskı olmadan kendi istek ve rızalarıyla gerçekleştirdikleri açıkça ifade edilmektedir.³⁸

Yukarıdaki örnekten hareketle ilgili dönemde din, mezhep, memleket, kültür, cinsiyet ayrımcılığı olmadan, vakıflar müslümanlar ile karz ve borç işlemi yaptıkları gibi, gayrimüslimler ile de karz ve borç işlemi yapmakta olduklarını söyleyebiliriz.³⁹ Netice itibarıyla söyleyebiliriz ki bütün ayrıntıların kayıt altına alınmasıyla hiçbir anlaşmazlık sebebi bırakılmamaktadır. Bütün bu işlemlerin Fıkhî hükümlere uygun olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁰

37 Bursa Şer'îyye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 28B/312

38 Çeşitli örnekler için bk. Bursa Şer'îyye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 2B/16, 3A/21, 9A/88, 12B/120, 13A/130, 15B/161, 17B/182, 18B/195, 21A/321, 64B/716, 69B/769, 75B/836, 78A/869, 81B/912.

39 Çeşitli örnekler için bk. Bursa Şer'îyye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 9A/85, 12B/123, 13A/130, 13B/131, 24B/268, 78A/869.

40 Nazari bilgi için bk. Efendizade, *Dürerü'l-Abkâm*, 1/244-245; Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, 6/94-96; Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, *el-Mevsûatü'l-Fıkhîyyetü'l-Kuveytiyye* (Kuveyt:

Bu kayıtlar, incelenen dönemde, İslâm'ın tavsiye ettiği, Kur'an'daki isimle "karz-ı hasen" yani faizsiz olarak borç verme, diğer bir ifadeyle hiçbir menfaat beklemezsizin ödünç verme uygulaması, vakıflarda gerçekleştirilen işlemler arasında olduğunu göstermektedir.⁴¹

7. Maaş Verme

Vakıfların çeşitli hizmetleri yaptırmak için ücretle insan çalıştırmaları ve maaşlı eleman tutmaları mutad işlemlerindedir. Sicilde vakıf tarafından cami görevlilerine belirli bir maaşın verildiğine dair şöyle bir kayıt bulunmaktadır:

"Mustafa Beg vakfından yevmî nim akçe etmeğe mutasarrıf olan Murâd Çelebi fevt yerine Câmî'-i Kebir'de kayyim olan Mehmed bin Mehmed mahal olmagın tevcih olındı."

Vefat etmiş olan görevlinin yerine diğer bir camide görevli bulunan Mehmed b. Mehmed'in günlüğü yarım akçe ile görevlendirilmesini konu edinmektedir. Vakıf, gayesini gerçekleştirmek üzere görevlendirdiği kişiye günlük ücret takdir etmiştir. Vakıfların mütevellileri, vakfeden kişinin konumunda oldukları için vakfin hizmetlerini devam ettirmek adına yapmış oldukları işlemler hukuken geçerlidir.⁴²

8. Firari Köleye Nafaka

İlgili sicilde hâkim, sokakta bulunan veya birisi tarafından yakalanan firari kölenin nafakasını takdir edip, o bölgedeki vakfa teslim etmektedir. Örneği:

"İşbu sene tis'a ve elf Rebi'ül-evveliniñ beşinci gününde merhûme Hançerli Sultân evkâfından Mirgâzi Avâsî nâm mevkide tutulan uzun boylu açık kaşlu sarışın Hirvadiyyül-asl 'abd-i 'abık vakf-ı mezbûre mütevellisi olan fahrül-ayân

Dârü's-Selâsil, 1404-1427), 21/102-120; Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, thk. Hüsamüddin ferfûr (Dîmişk: Dârü's-Sekâfe ve't-Tirâs, 2000), 15/185-191.

41 Osmanlı döneminde karz-ı hasen ile ilgili fetvalar ve uygulamalar için bk. Ahmet İnanır, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 199; Habib, *h.1008-1009/m.1599-1600 Tarihli B-18 Numaralı Bursa Şer'îyye Sicili*, 104-106.

42 Bedreddin Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, (Beyrut: Kütübî'l-ilmîyye, 2000), 7/458.

âlih Çelebi b. Mehmed nâm kimesneye teslim olunup yevmî dört akçeye nafaka takdîr olındukdan soñra vâki' hâl bi't-taleb kayd olındı. Tahriren fi avâsıt-ı şehri Rebi'i'l-evvel li-sene tis'a ve elf.

Şubûdü'l-hâl: *Mustafa b. Bilâl el-Mü'ezzin, Mustafa b. Yusuf, Hüseyin b. İbrâhîm, Mustafa b. Mustafa ve gayrihim*".⁴³

Firar etmiş kölenin sahibine teslim edilmesi gerekir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre hâkim, firar etmiş olan kölenin sahibini bulamadığı içindir ki korunup gözetilmesi ve bakılıp barındırılması için bir vakfî görevlendirmektedir. Bütün bu hizmetler için gerekli olan bir nafakayı da belirlemektedir. Daha sonra kölenin sahibi çıktığında hâkim kararıyla belirlenmiş nafaka bedeli ondan tahsil edilecek ve vakfa teslim edilecektir. Yapılan işlem, kaynak eserlerde bulunan içtihatlarla uygun olarak gerçekleştirilmiştir.⁴⁴

Vakıfların İktisadi İşlemler Tablosu

İncelemiş olduğumuz sicildeki belli başlı vakıf işlemlerini, vakıf isimleri ve kayıt numaralarıyla birlikte bir tablo içinde şöyle gösterebiliriz:

Vakıf İsimleri	Vakıf İşlemleri	Kayıt Numaraları
Abdi Çelebi Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	63A/696
Abdullah Paşa Vakfı	-	41B/444
Ahmet Bey Vakfı	Borç ve karz verme işlemleri.	2B/16, 43A/468.
Ahmet Çelebi Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	29B/325
Ahrece Sultan Vakfı	Tasarruf hakkının tefvizi.	61B/678
Alaeddin Efendi Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	86A/959
Ali Paşa Vakfı	İcâre akdi.	49B/541
Altı Parmak Vakfı	Alış-veriş, Borç ve karz verme işlemleri.	43B/464, 45A/485, 93B/1030
Arabiyye Vakfı	İcâre akdi.	45A/486

43 Bursa Şer'iyeye Sicilleri B-18 Numaralı Sicil, 58A/639.

44 Geniş bilgi için bk. Damad Efendi, *Mecma'ül-enbur*, 1/709-712; Kemal Yıldız, *Cami'ül-fusûleyn'in Kaynakları ve Hanefî Mezbebi Uygulamasında Tazminât*, (İstanbul: Hâcegan Akademisi Kitaplığı, 2013), 369-371.

Arayıoğlu Vakfı	-	7B/66
Avâriz-ı Mahalle-i Alaca Mescid Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	35B/388
Avâriz-ı Mahalle-i Bayezid Paşa Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	14B/146
Avâriz-ı Mahalle-i Cami' Kale Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	32B/355, 33A/362, 40B/434
Avâriz-ı Mahalle-i Darphane Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	14A/140
Avâriz-ı Mahalle-i İsa Bey Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	67B/727
Avâriz-ı Mahalle-i Kız Yakup Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	67A/744
Avâriz-ı Mahalle-i Nâlbend Vakfı	Borç verme işlemleri.	28B/312
Avâriz-ı Mahalle-i Üç Koz Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl ve borç verme işlemleri.	41A/437, 61A/673
Ayni Hatun Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl.	2A/13
Yahşi Bey Vakfı	-	65A/715, 76B/846
Ali Çelebi Vakfı	İcare akdi.	30B/335
Başçı İbrahim Vakfı	-	68B/758
Bayburtluoğlu Vakfı	-	57A/627
Bekirzâde Efendi Vakfı	İcare akdi.	62A/686
Bıyıklı İvaz Vakfı	İcare akdi.	23B/256
Bayındır Acem Vakfı	Borç verme işlemleri.	30A/326
Bayındıroğlu Vakfı	Borç verme işlemleri.	66B/740
Cami'-i Kebir Vakfı	İcare akdi.	48A/521
Çelebi Paşa Vakfı	-	27A/294
Davut Efendi Vakfı	-	9B/89
Destur Han Vakfı	-	91B/1008
Doğan Vakfı	İcare akdi.	41B/444
Ebu Şam Vakfı	İcare akdi.	49A/535
Efdâl Zade Vakfı	-	25B/280, 79A/884
el-Hac Abdullah Vakfı	-	73B/811
el-Hac Ramazan Vakfı	-	67A/746
el-Hac Yakup Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	72B/804, 73B/811

Emir Efendi Vakfı	İcare akdi.	27A/296
Emir Hazretleri Vakfı	Köle ve cariyyeye nafaka takdim etmek.	75B/835
Enyari Vakfı	-	55B/608
Fergânecioglu Vakfı	-	17B/181
Furuniye Vakfı	-	71A/788
Gazi Hüdevendigar Vakfı	Hukuki belge ve tapu ile malî mülk edinmesi.	9A/84, 10B/102, 11A/108,109, 61A/670
Güneş Zade Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi....	77A/858
Hâce Ali Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	46B506, 47B/516
Hâce Bayındır Vakfı	Borç ve karz işlemleri.	62B/691
Hâce Mercan Vakfı	-	82A/915
Hâce Nasuh Lağır Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	71A/787
Hâce Şicâ' Vakfı	Bey' bi'l-istilâl.	26B/287
Hacı Hasan Zade Vakfı	-	53B/589
Hacı İbrahim Vakfı	Borç verme işlemleri.	9B/88, 24B/266
Hacı Mehmet b. Cafer Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl.	6A/55, 8B/8, 16A/167, 23B/25, 29A/316, 28B/31, 35A/382, 49B/54, 54B/597, 54B/60, 61A/674, 61B/67, 67B/751
Hacı Mentеш Vakfı	İcare akdi.	84B/942
Hacı Musalli Vakfı	İcare akdi.	41A/440
Hacı Ramazan Vakfı	-	9B/91
Hacı Sila Vakfı	Mukataa	55B/611
Hacı Sinan Bey Vakfı	Alış-veriş ve borç işlemleri.	1B/7, 8B/80, 92A/1014
Hacı Yusuf Vakfı	Borç verme işlemleri	15A/153
Halime Hatun Vakfı	Bey' bi'l-istilâl.	27A/291
Hallâc Ali Vakfı	-	36B/394
Hallâc İsmail Vakfı	İcare akdi.	50A/549
Han Zade Vakfı	İcare akdi	18B/192, 26A/282,285.
Hançerli Sultan Vakfı	Âbık köleyi (Firari köleyi) teslim alıp nafaka vermesi.	58A/639
Hasan Çelebi Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	44B/477
Hazret-i Âli "ra" Vakfı	Bey' bi'l-vefa akdi.	40B/432

Hoca Cafer Vakfı	Bey ' bi'l-istiğlâl.	4A/31
Hondi Hatun Vakfı	Borç ve karz işlemleri.	49B/539
İbnü'l-Âcerî Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	30B/333
İbrahim Çelebi Vakfı	Borç verme işlemleri.	95B/1042
İbrahim Paşa Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	73B/814
İvaz Paşa Vakfı	İcare akdi.	7B/66, 68A/753
Kâdı Asker Vakfı	-	9B/328
Kadri Efendi Vakfı	-	57A/627
Kara Çelebi Zade Vakfı	Borç verme işlemleri.	40B/431
Kasım Paşa Vakfı	-	82B/921
Kasım Subaşı Vakfı	İcare akdi.	61B/680
Kemal Bey Vakfı	Bey ' bi'l-istiğlâl.	23A/250,251,252, 76A/839
Kirmençioğlu Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	46B/505
Kezâz Hasan Çelebi	Borç verme işlemleri.	36B/397
Kırca Bey Vakfı	-	73B/812
Kiremitçi Oğlu Vakfı	İcare akdi.	6A/51
Koca Efendi Vakfı	İcare akdi.	88A/977
Kürdeci Kara Mehmet Vakfı	-	76B/848
Mah Devran Hatun Vakfı	Borç ve karz işlemleri.	49B/546, 57A/628
Mahalle-i Doğan Bey Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	39A/419
Mahalle-i Mecnun Dede Vakfı	Borç verme işlemleri.	38A/412
Mahalle-i Gezler Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl	33A/363
Mahmut Âğâ Vakfı	Borç verme işlemleri.	92A/1011
Mahmut Bey Vakfı	İcare akdi.	64A/707
Mahmut Çelebi Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	85A/948, 948
Malatyalı Seyyid Mehmet Vakfı	-	66A/730
Mantecî Vakfı	Borç ve karz verme işlemleri.	29B/322
Medine-i Münevvere Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl ve İcare akitleri ve firari köleyi teslim alıp nafaka vermesi.	7A/65, 14B/144, 34A/372, 53B/58, 76B/848, 79B/886
Mehmet B. Ali Vakfı	-	3A/21
Mehmet Çelebi Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	44B/481, 51B/56, 80A/897

Mercan Zade Vakfı	İcare akdi.	24A/261
Mescid-i Bayezid Paşa Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	14A/141, 15A/150
Mescid-i Mahalle-i Debbağlar Vakfı	Borç ve karz işlemleri.	64B/716
Mescid-i Mahalle-i İshak Şah Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	64A/708
Mevlâna Husam Efendi Vakfı	İcare ve bey' bi'l-istiğlâl akitleri.	4A/32, 38B/414, 52A/572, 70A/779, 77A/856, 13A/126
Mevlânâ Zekeriya Efendi Vakfı	İcare akdi.	6B/56, 60A/658
Molla Fenâri Vakfı	İcare akdi.	52A/573
Muallim Zade Vakfı	İcare akdi.	96A/1046.
Mustafa Bey Vakfı	Cami imamının maaşını temin etmek.	1A/3
Mustafa Çelebi Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	62A/684, 63A/698
Mükerremetü Kâtin Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl.	6A/59
Pars Bey Vakfı	-	9A/81
Pir Emir Efendi Vakfı	İcare akdi.	62B/689
Reyhan Paşa Vakfı	İcare akdi.	32A/348, 77A/85, 77B/862
Rüstem Paşa Vakfı	-	14B/148
Sarıca Paşa Vakfı	-	39A/417, 76B/848
Selçuk Hatun Vakfı	-	11B/114
Seydi B. Ahmet Çelebi Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	57B/634
Süleyman Subaşı Vakfı	-	22A/240, 27B/299
Sultan Ahmet Han Vakfı	-	41B/441
Sultan Mehmet Han Vakfı	İcare akdi ve ...	8A/71, 9A/84, 17B/156, 41A/438
Sultan Orhan Vakfı	İcare akdi ve Mal zabt etmek.	5A/40, 17B/185, 56A/612, 72B/801
Süleyman Çelebi Vakfı	-	58A/641
Şah Didar Vakfı	Bey' bi'l-istiğlâl akdi.	43B/465
Şahin Lala Vakfı	-	79B/890
Şehzâdegân Vakfı	-	48A/520
Şemseddin Âli Vakfı	Borç ve karz verme işlemleri.	34B/379
Şemseddin Fenari Vakfı	Köle satışı.	74A/816
Şirinzade Vakfı	-	3A/23

Şükür Hoca Vakfı	Borç verme ve mürabaha akdi.	6A/49
Tarhun Zade Vakfı	-	47B/514
Tekiye Mescid-İ Vakfı	Borç ve karz işlemleri.	51B/564
Üftad Efendi Vakfı	-	28A/305
Yanc Oğlu Vakfı	İcare akdi.	9A/89
Yıldırım Han Vakfı	Firari kölenin teslim alıp nafakasını vermesi.	23A/253, 23B/256, 47A/509
Zakikan Camii Vakfı	İcare akdi.	26B/289
Zeyrekzâde Vakfı	Borç verme işlemleri.	31A/336

Sonuç

1599-1600 yıllarında Osmanlı Devleti Bursa vilayeti B-18 numaralı şer'iyeye sicilindeki kayıtlar arasında 130 vakfa ait çeşitli iktisadi ve hukuki işlemler yer almıştır. Sicilde bulunan ilgili kayıtlarda iktisadi mahiyette gerçekleştirildiğini tespit ettiğimiz sekiz işlem vardır. Bu işlemleri, birer örnekle izah edip Fıkıh ilmi eserlerindeki değerlendirmelere özlü bir şekilde işaret ettik. İlgili kayıtların tablosunu da makalenin sonuna anlaşılır bir şekilde yerleştirdik.

Kurulmuş olan vakıfların varlığını sürdürebilmesi için gerçekleştirilen iktisadi mahiyetteki bey' bi'l-istiğlâl, bey' bi'l-vefa, tasarruf hakkının tefvizi, icare, mukataa, karz, borç, maaş verme ve firari köleye nafaka verme işlemlerinden çoğunda gelir temin etme gayesi güdülmüş, diğer bir kısmında ise vakfın hizmet alanına giren kişilere destek olunmuştur. Özellikle bey' bi'l-istiğlâl yoluyla ihtiyaç duyan vatandaşlara finans sağlanmıştır.

Şer'iyeye sicilleri üzerinde çalışılarak Osmanlı dönemindeki vakıflarda kullanılan yöntem ve işlemler sağlıklı bir şekilde tespit edilebilirse, günümüz vakıf çalışmalarında faydalanılabilecek ciddi bir tecrübe kaynağı kazanılmış olur. Özellikle Osmanlı dönemindeki vakıfların hem ihyasını, hem de gelir teminini sağlayan mukataa yönteminden günümüzdeki vakıfların da yararlanabileceğini düşünüyoruz.

Kaynaklar

- Akgündüz, Ahmet. *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: Cihan Matbaası, 2. Basım, 1996.
- Apaydın, H. Yunus. "Karz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/520-525. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*. Konya: Atlas Akademi, 6. Basım, 2017.
- Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 8. Basım, 2010.
- Aynî, Bedreddin, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, Beyrut: Kütübî'l-ilmîyye, 2000.
- Barcadurmuş, Şevket. *Bursa Şer'îyye Sicillerindeki Hicri 1117-1121 Tarih ve 189/412 nolu Defterin İslam Hukuku Açısından Tablîli*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Bardakoğlu, Ali. "Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/13-19. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Bayındır, Abdulaziz. "Bey' bi'l-vefâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/20-22. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuki İslâmîyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Basımevi, 1967.
- Çiftçi, Cafer. *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*. Bursa: Gaye kitabevi, 2004.
- Döndüren, Hamdi. *Günümüzde Vakıf Meseleleri*. İstanbul: Erkam yayınları, 1998.
- Ebu Melih, Muhammed Recep. *el-Muâmelâtü'l-Muâsere*. 2 Cilt. İstanbul: Darü'n-nidâ, 2015.
- Efendizade, Âli Haydar. *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. 2 Cilt. İstanbul: Hukuk Matabaası, 3. Basım, 1330/1911.
- el-Merginânî, Burhânüddin. *el-Hidâye*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-İhyâ'î't-Tirâsî'l-Arabî, t.s.
- Habib, Habibullah. *h.1008-1009/m.1599-1600 Tarihli B-18 Numaralı Bursa Şer'îyye Sicilinin Tasnifi Ve Fıkıh İlmi Açısından Tablîli*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Halebî, İbrahim. *Mültekâl-ebhur*. thk. Vehbi Süleyman Gavci Âlbânî. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1409/1989.
- Heyet, *Mecelle*.
- İbn Âbidin, Muhammed Emin. *Reddül-Muhtâr*. thk. Hüsamüddin ferfûr. 16 Cilt. Dıışık: Dârü's-Sekâfe ve't-Tirâs, 2000.
- İnanır, Ahmet. *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- İpşirli, Mehmet. "Avâriz Vakfı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/109. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*. b.y., y.y., t.s.
- Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı. *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye*. 45 Cilt. Kuveyt: Dârü's-Selâsil, 1404-1427.
- Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyye. *el-Mu'cemu'l-Veciz*. Kahire: el-Metabiu'l-Amiriyye, 2008.
- Molla Hüsv. *Dürerü'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyayi'l-Kütübî'l-Arabiyye, t.s.
- Öcalan, Hasan Basri vd. *Bursa Vakfiyeleri-1*. Bursa: Bursa Kültür A.Ş., 2013.
- Özcan, Tahsin. *Osmanlı Para Vakıfları Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
- Sevim, Sezai & Öcalan, Hasan Basri. *Osmanlı Kuruluş Dönemi Bursa Vakfiyeleri*. İstanbul: Kayhan Matbaacılık, 2010.
- Şeyhzade, Damad Efendi. *Mecmau'l-enhur fî Şerhi Mültekâl-ebhur*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1317/1899.
- Yıldız, Kemal. *Cami'u'l-fusûleyin Kaynakları ve Hanefî Mezhebi Uygulamasında Tazminât*. İstanbul: Haçegan Akademi Kitaplığı, 2013.